

УДК 330.111.4:332

Коваленко Д.І.

магістр,

старший інспектор відділу аналітики, обліку, та аудиту

Муниципальної служби комунальної власності

Одеської міської ради

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО КАПІТАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто сутність поняття земельного капіталу аграрних підприємств з урахуванням сучасного стану земельних відносин, що ґрунтуються на оренді земель та нормативній грошовій оцінці, виходячи з капіталізованої земельної ренти. На основі побудови економіко-математичної моделі обґрунтовано оптимальне використання земельних ресурсів з урахуванням елементів науково-обґрунтованої системи землеробства та напрямів формування інтенсивного типу розвитку підприємства.

Ключові слова: земельний капітал, капіталізація, землевіддача, оптимізація землекористування

Коваленко Д.И. ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬНОГО КАПИТАЛА АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Рассмотрены сущность понятия земельного капитала аграрных предприятий с учетом современного состояния земельных отношений, основанных на аренде земель и нормативной денежной оценке, исходя из капитализированной земельной ренты. На основе построения экономико-математической модели обосновано оптимальное использование земельных ресурсов с учетом элементов научно-обоснованной системы земледелия и направлений формирования интенсивного типа развития предприятия.

Ключевые слова: земельный капитал, капитализация, землеотдача, оптимизация землепользования

Kovalenko D.I. THE EFFICIENCY OF THE USE OF LAND CAPITAL OF AGRARIAN ENTERPRISES

The essence of the concept of land capital of agrarian enterprises is considered taking into account the current state of land relations based on land lease and normative monetary valuation as a capitalized land rent. Based on the construction of the economic-mathematical model, the optimal use of land resources is justified, taking into account elements of a scientifically grounded system of agriculture and directions of formation of an intensive type of enterprise development.

Keywords: land capital, capitalization, land distribution, optimization of land use

Постановка проблеми. Системні перетворення, щовідбуваються в економіці України, охопили всі сфери економічної діяльності, ведеться активний науковий пошук ефективних форм господарювання і формування дієвого механізму використання наявного ресурсного потенціалу. Особливо активно такі пошуки відбуваються в аграрній сфері, яка на тлі кризових явищ національної економіки динамічно розвивається і характеризується поступовою капіталізацією.

В структурі виробничих ресурсів аграрних підприємств ключову роль в силу природних особливостей сільськогосподарського виробництва посідають земельні ресурси. Земля з її природними властивостями і головною з них – родючістю, від природи наділена здатністю в процесі біологічних перетворень забезпечувати формування доданої вартості і отримання економічного і соціального ефекту власниками або користувачами. Таким чином, земля – головний засіб виробництва, який від природи наділений властивостями капіталу, по праву має посісти ключове місце в структурі не лише ресурсного потенціалу, а й виробничого капіталу аграрних підприємств як особлива складова – земельний капітал. Проблема функціонування землі в якості капіталу є однією з найбільш дискусійних в аграрній економіці, яка вимагає вирішення як в теоретичному, так і в практичному аспектах. Вирішення цієї проблеми визначатиме нові підходи до формування витрат діяльності аграрних підприємств та собівартості продукції, методики ціноутворення, сприятиме подоланню диспаритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію, зростанню доходів основної діяльності та підвищенню її ефективності в аграрних підприємствах. Отже, питання формування та ефективного використання земельного капіталу вимагають системного підходу та здійснення комплексних наукових досліджень, а це у свою чергу обумовлює системність ринкових перетворень, яких вимагає економіка в цілому.

Наукові дискусії з питань, пов'язаних з формуванням земельного капіталу, на даний час переважно зводяться до зняття мораторію на купівлю - продаж земель сільськогосподарського призначення та формування ринку даної категорії земель. Однак системний підхід до розв'язання даної проблеми вимагає уваги до вирішення питань оптимізації землекористування, дотримання вимог науково-обґрунтованої системи землеробства, зокрема сівозмін, розвитку органічного землеробства та ряду інших.

Незавершеність земельної реформи, недосконалість земельних відносин, низька ефективність використання земельних ресурсів в аграрному виробництві вимагають поглиблених наукових досліджень з метою формування ефективної моделі аграрного виробництва, в якій обіг земельного капіталу є вирішальною складовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування національної моделі земельної реформи, яке розпочато у 1991 році, стало пріоритетним об'єктом дослідження багатьох вчених економістів – аграрників. Проблеми удосконалення земельних відносин досліджують Гадзало Я.М. і Лузан Ю.Я. [1]. Проблема сучасного обліку і оцінки земель сільськогосподарського призначення приділяє увагу В.М. Жук, обґрунтовуючи необхідність побудови обліково-аналітичного забезпечення земельних відносин [2; 3].

Теоретико-методологічні основи формування і функціонування земельного капіталу та рекомендації з оцінки земель на підприємствах АПК обґрунтовані А.М. Третьяком [4].

Проблеми земельних відносин в системі ринкових перетворень та економічний механізм формування ринку земельного капіталу досліджуються С.В. Рибалком [5].

На невідворотність запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення звертають увагу П.І. Гайдуцький, П.Т. Саблук, Ю.О. Лупенко [6].

Прикладні аспекти ефективності використання земельних ресурсів в аграрних підприємствах та потенційні показники продуктивності землі досліджували Д.М. Пармаклі та Л.А. Бахчиванжи [7].

Однак вимагають більш глибоких досліджень практичні аспекти забезпечення ефективного функціонування земельного капіталу та оптимізації використання земельних ресурсів у контексті формування інтенсивного типу розвитку аграрних підприємств та розробки практичних рекомендацій з формування та управління використанням земельного капіталу. Актуальність даних питань обумовлена тим, що до цього часу не вдалося виконати основне завдання земельної реформи – сформувати ефективного землевласника та забезпечити раціональне землекористування.

Мета статті полягає в обґрунтуванні оптимізації використання земельного капіталу в аграрних підприємствах на основі побудови економіко-математичної моделі з урахуванням елементів науково-обґрунтованої системи землеробства та формування інтенсивної моделі розвитку підприємства.

Методичною основою послужили прийоми економіко-статистичного методу дослідження для аналітичного обґрунтування результатів дослідження та економіко-математичного для обґрунтування оптимального використання земельного капіталу досліджуваних підприємств.

В якості інформаційної бази дослідження використані масові зведені данні сільськогосподарської діяльності сукупності аграрних підприємств Ізмаїльського району Одеської області, де в агропромисловому комплексі після реформування колективних сільськогосподарських підприємств було створено і функціонує 667 сільськогосподарських підприємств: 37 виробничих кооперативів, 530 фермерських господарств, 8 приватних підприємств, 15 товариств з обмеженою відповідальністю, 2 акціонерних товариств, 2 асоціації, 1 державне підприємство та 72 інші суб'єкти господарювання.

Результати дослідження. Поступова капіталізація аграрних підприємств в умовах ринкових трансформацій вимагає належного методичного забезпечення використання всіх складових виробничого капіталу,

у тому числі й землі як основи товарного виробництва в аграрних підприємствах. При цьому необхідне нове усвідомлення сутності земельних ресурсів як особливої складової виробничого капіталу. Функціонуючи в системі виробничого капіталу, земельний капітал аграрного підприємства уявляє собою вартісний вираз землі як складової необоротних активів, здатних забезпечувати економічний і соціальний ефект, отримуваний в результаті використання власних або орендованих земельних угідь.

У досліджуваних підприємствах площа сільськогосподарських угідь становить понад 43 тис. га, у складі яких переважають орендовані угіддя. Вартісна оцінка земельних ресурсів основної діяльності аграрних підприємств району за нормативною грошовою оцінкою у 2015 р. становила 1810914 млн. грн. (табл. 1).

При цьому має місце значно нижчий за науково – обґрунтовані нормативи рівень забезпеченості основним капіталом з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, незбалансоване його співвідношення з оборотним капіталом.

Ефективність використання земельного капіталу аграрного підприємства характеризується співвідношенням між отриманим підприємством результатом основної діяльності і вартісною оцінкою використаних земельних ресурсів. Для оцінки ефективності використання земельного капіталу пропонується система показників, яка включає чистий дохід, валовий прибуток, валову продукцію в оцінці за постійними цінами з розрахунку на 10000 грн. нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь, рівень рентабельності земельного капіталу за валовим прибутком. В якості додаткових показників може бути використана й система натуральних показників: урожайність та вихід продукції у натуральному виразі окремого виду на одиницю нормативної грошової оцінки землі як ресурсу, від якого отримана дана продукція.

На даний час співвідношення між результативними показниками діяльності аграрних підприємств та нормативною грошовою оцінкою земельних ресурсів вказує на незначну віддачу земельного капіталу, що характеризують показники типового агропідпри-

Таблиця 1

Капіталозабезпеченість аграрних підприємств Ізмаїльського району Одеської області

Показники	2013 рік	2014 рік	2015 рік	Темп зростання, %
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	43666,0	44620,7	43117,0	98,7
з них ріллі	40326,4	43645,0	42111,0	104,4
Орендовано земель, га	39886,0	41848,5	43080,0	108,0
Земельний капітал, млн. грн.	1833972,0	1874069,4	1810914,0	98,7
Власний капітал, тис. грн.	307345,7	375983,6	588634,4	191,5
Наявність оборотних активів, тис. грн.	609900,3	392725,0	839320,1	137,6
Необоротних активів, тис. грн. з них:	209499,3	229464,9	241788,2	115,4
основних засобів, тис. грн.	164369,9	187211,1	182963,3	111,3
Забезпеченість основними засобами з розрахунку на 100 га с.г. угідь, тис. грн.	376,4	419,6	424,3	1,1
Капіталоозброєність праці (за основними засобами), тис. грн.	422,8	528,1	943,3	223,1
Середньорічна кількість працівників, осіб	727	712	624	85,8
з них зайнято:				
– в рослинництві	620	634	570	91,9
– в тваринництві	107	51	54	50,5
Припадає на 1 середньорічного працівника основної діяльності, га:				
– с.г. угідь	60,1	62,7	69,1	114,9
– ріллі	55,5	61,3	67,5	121,6

Джерело: розраховано автором за даними зведеної фінансової і статистичної звітності аграрних підприємств району

емства району товариства з обмеженою відповідальністю «Агро – Мін – Дунай» (табл. 2).

Незважаючи на позитивну динаміку, економічні і фінансові результати діяльності з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь та 10000 грн. земельного капіталу не відповідають вимогам інтенсивного виробництва: забезпечення приросту валової продукції виключно за рахунок підвищення ефективності використання авансованого капіталу. Основна причина екстенсивного типу розвитку аграрних підприємств на даний час, незважаючи на високу концентрацію земельного капіталу, – незбалансованість його з іншими складовими авансованого капіталу. Тому, з огляду на низьку інвестиційну привабливість аграрних підприємств, основним заходом з підвищення ефективності використання земельного капіталу в аграрних підприємствах на даний час має стати обґрунтування оптимального сполучення галузей і збалансованого розподілу обмежених фінансових ресурсів з метою забезпечення оптимальної концентрації матеріально-речових складових процесу інтенсифікації виробництва, пов'язаних з науково-обґрунтованими нормативами витрат на якісне насіння інтенсивних сортів сільськогосподарських культур, інноваційні добрива, оновлення основних засобів. Важливе місце в системі заходів з інтенсифікації виробництва займає дотримання науково – обґрунтованих сівозмін.

З метою обґрунтування заходів з підвищення ефективності використання земельного капіталу на основі оптимального сполучення галузей в досліджуваних аграрних підприємствах здійснено розробку і рішення економіко-математичної моделі задачі. Враховуючи той факт, що на даний час в підприємствах досліджуваної сукупності представлена лише галузь рослинництва, асортимент продукції включає товарне зерно озимих і ярих зернових культур, товарне зерно кукурудзи, насіння соняшнику, ріпак.

Застосовані при побудові моделі 8 короткоротаційні сівозміни дозволяють вирощувати окремі види

культур у межах, встановлених відповідно наукових рекомендацій для регіону Південного степу, представлених у таблиці 3.

Заходи з інтенсифікації виробництва дозволили обґрунтувати резерви підвищення урожайності, показники якої в розрізі культур використані в моделі (табл. 4).

В якості техніко-економічних коефіцієнтів при побудові моделі економіко-математичної задачі використано ціни реалізації і собівартість товарної продукції (табл. 5).

Формування матричної моделі економіко-математичної задачі здійснено з визначенням переліку змінних, на основі яких були побудовані групи обмежень:

1. За видами сільськогосподарських угідь, га.
2. За структурою посівних площ з урахуванням короткоротаційних сівозмін, га.
3. З виробництва товарної продукції, ц.
4. По трудових ресурсах, люд-год.
5. По витратах матеріально-технічних ресурсів.

В результаті розв'язку задачі були отримані результати, що характеризують наявні значні резерви підвищення ефективності використання земельного капіталу аграрних підприємств, які виявлені на основі порівняння фактично досягнутих показників з показниками оптимального плану (табл. 6).

Підвищення рівня інтенсивності виробництва характеризує показник концентрації поточних витрат (спожитих ресурсів) з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, який за оптимальним планом зростає на 911 грн. Але при цьому темпи зростання економічних результатів діяльності суттєво перевищують темпи зростання витрат, обумовлюючи переважно інтенсивний тип розвитку. Отримане оптимальне рішення економіко-математичної задачі, в якості критерію оптимальності в якій було обрано максимум прибутку, вказує на те, що впровадження організаційних заходів з оптимізації сполучення галузей в досліджуваному підприємстві сприятиме суттєвому зростанню економічних результатів діяль-

Таблиця 2
Площа земельних угідь та економічна ефективність використання земельного капіталу в ТОВ «Агро – Мін- Дунай»

Показники	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Темп зростання у 2016 р. до 2014 р.
Площа сільськогосподарських угідь, га	1161	1161	1128	97,2
Одержано з розрахунку на 100 га с. г. угідь, тис. грн.:				
– валової продукції	352,0	361,7	419,0	119,0
– доходу від реалізації	680,7	993,3	1434,8	у 2.1 рази більше
– валового прибутку	260,2	619,4	671,4	у 2.6 рази більше
Одержано на 10000 грн. земельного капіталу, грн.				
– валової продукції	0,84	0,86	0,99	119,0
– доходу від реалізації	1,62	2,37	3,42	у 2.1 рази більше
– валового прибутку	0,62	1,47	1,60	у 2.6 рази більше
Урожайність з розрахунку на 1 га, ц				
– зернових культур в середньому	34,5	28,2	34,6	100,2
– соняшнику	11,9	15,2	19,5	163,9

Джерело: розраховано автором за даними фінансової і статистичної звітності ТОВ «Агро – Мін - Дунай»

Таблиця 3
Допустимі межі коливання сільськогосподарських культур в структурі посівних площ

Групи і види культур	Питома вага, %	
	Мінімум	Максимум
Озимі зернові – всього	-	40
Ярі зернові і зернобобові – всього	35	-
Технічні – всього	-	25
Пар	10	10

Джерело: розробка автора

Таблиця 4
Рівень урожайності сільськогосподарських культур
для розрахунку обсягів виробництва продукції
за оптимальним планом

Культури	Урожайність сільськогосподарських культур з розрахунку на 1 га, ц
Озима пшениця	40
Озимий ячмінь	32
Яровий ячмінь	25
Горох	17
Овес	19
Кукурудза на зерно	50
Соняшник	22
Озимий ріпак	23

Джерело: розраховано автором

Таблиця 5
Техніко-економічні коефіцієнти
в галузі рослинництва

Види продукції	Ціни реалізації, грн.	Собівартість 1 ц товарної продукції, грн.
Озима пшениця	320	170
Озимий ячмінь	325	165
Яровий ячмінь	325	150
Овес	297	145
Горох	500	265
Кукурудза на зерно	370	155
Насіння соняшнику	785	320
Озимий ріпак	795	310

Таблиця 6

Підвищення ефективності використання земельного капіталу
ТОВ «Агро – Мін – Дунай» Ізмаїльського району Одеської області

Показники	2016 р.	За оптимальним планом	Відхилення оптимального плану від показників 2016 р.
Чистий дохід від реалізації продукції, тис. грн.	16184	21586	5402
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	8611	9639	1028
Валовий прибуток, тис. грн.	7573	11947	4374
Рівень інтенсивності виробництва (концентрація поточних витрат з розрахунку на 1 га), тис. грн.	7633,86	8545,21	911,35
Одержано з розрахунку на 100 га с. г. угідь, тис. грн.: – валової продукції за постійними цінами	419,0	506,8	87,8
– валового прибутку	671,4	1059,1	387,7
Рівень рентабельності виробництва продукції, %	89,7	123,9	34,2 (відсоткові пункти)
Віддача земельного капіталу за чистим доходом (з розрахунку на 10000 грн. нормативної грошової оцінки землі), грн.	3,4	4,6	1,2
Рівень рентабельності земельного капіталу (за валовим прибутком), %	0,015	0,025	0,01 (відсоткові пункти)

Джерело: розраховано автором

ності (чистого доходу, валового прибутку) та підвищення рентабельності виробництва і земельного капіталу в аграрному підприємстві рослинницького напрямку за основною діяльністю.

Висновки з проведеного дослідження. Ринкові умови господарювання вимагають завершення аграрної та земельної реформи в Україні. Визнання землі капіталом вимагає належного методичного обґрунтування ефективного її використання в аграрних підприємствах. Проведений аналіз капіталобезпеки аграрних підприємств Ізмаїльського району Одеської області виявив значні диспропорції у складі виробничого капіталу та низький рівень продуктивності використання земельного капіталу. Оптимізація сполучення галузей рослинництва на основі її поєднання з організаційними заходами, підвищенням рівня інтенсивності виробництва, удосконаленням інституційних інструментів управління формуванням ринку землі слід розглядати як основні напрями забезпечення ефективного використання земельного капіталу в аграрних підприємствах до запровадження повноцінного ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення. При цьому практика вимагатиме подальших поглиблених досліджень методології формування і забезпечення ефективного функціонування земельного капіталу в суб'єктах господарювання з урахуванням їх організаційно-правових форм, правового режиму землекористування та розвитку земельних відносин. Дослідження у даному напрямку дозволять створити

основу для визнання землі не лише як важливої складової виробничих ресурсів та основного засобу виробництва в аграрному секторі, а й як до ключового інструменту мобілізації фінансових ресурсів аграрних підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Гадзало Я.М., Лузан Ю.Я. Земельна реформа: проблеми і перспективи розвитку аграрної економіки / Я.М. Гадзало, Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. – 2017. – № 1. – С. 5–14.
- Жук В.М. Рекомендації з організації обліку та оцінки земель на підприємствах АПК / В.М. Жук, А.М. Третяк, Ю.С. Рудченко та ін.; під ред. А.М. Третяка, В.М. Жука // Облік і фінанси АПК. – 2005. – № 3. – С. 135–205.
- Жук В.М. Обліково-аналітичне забезпечення земельних відносин / В.М. Жук // Агроінком. – 2011. – № 7–9. – С. 116–121.
- Третяк А.М. Земельний капітал: теоретико-методологічні основи формування та функціонування / монографія / А.М. Третяк. – Львів: СПОЛОМ, 2011. – 520 с.
- Рибалко С.В. Економічний механізм формування ринку земельного капіталу / С.В. Рибалко // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія Економіка. Спецвипуск 33, частина 3. – 2011. – С. 176–179.
- Аграрна реформа в Україні / П.І. Гайдуцький, П.Т. Саблук, Ю.О. Лупенко та ін. [за ред. П.І. Гайдуцького]. – К.: ННЦІАЕ, 2005. – 424 с.
- Пармакли Д., Бахчиванжи Л. Сравнительный анализ использования земли в сельском хозяйстве республики Молдова и Одесской области / Д.М. Пармакли, Л.А. Бахчиванжи // Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal. – том 2, №1. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://are-journal.com/are/article/view/22>